

УДК 316. 442

Є. В. Сірий, д. соціол. н.,
професор**СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОБУДОВИ ЇЇ
КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ТА АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Анотація. В статті, в контексті комплексного аналізу дослідницьких проблем вивчення соціальної напруженості висвітлено основні напрямки та спроби системного аналізу об'єкт-предметної системи соціальної напруженості та побудови її концептуальної моделі. Визначені інтерпретаційні, операціоналізаційні та експлікаційні дії щодо явища соціальної напруженості. Для програмування системи дослідження соціальної напруженості її оцінювання та виміру в межах моніторингових опитувальних засобів, висвітлені основні установчі питання та завдання, принципи та шляхи їх розв'язання, зокрема: операціоналізаційно-експлікаційні процедури об'єкт-предметних компонентів соціальної напруженості, синтез робочого поняття соціальної напруженості, уточнення іншого категоріального апарату, класифікація та групування чинників соціальної напруженості, предметна визначеність дослідження, експлікація гносеологічних засобів дослідження, поліструктурний аналіз соціальної напруженості, робочі уточнення її іманентних сторін еності в рамках її системного аналізу.

Ключові слова: соціальна напруженість; системний аналіз; концептуальна модель; психологічна природа напруженості; чинники; компоненти; форми напруженості.

Е. В. Сирый, д. социол. н.,
профессор**СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ ПОСТРОЕНИЯ
ЕЕ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МОДЕЛИ И АЛГОРИТМИЗАЦИИ ИССЛЕДОВАНИЯ**

Аннотация. В статье, в контексте комплексного анализа исследовательских проблем изучения социальной напряженности отражены основные направления и попытки системного анализа объект-предметной системы социальной напряженности и построения ее концептуальной модели. Определены интерпретационные, операционализационные и экспликационные действия относительно явления социальной напряженности. Для программирования системы исследования социальной напряженности, ее оценивания и измерения в пределах мониторинговых опросных средств, освещены основные учредительные вопросы и задания, принципы и пути их решения, в частности: операционализационно-экспликационные процедуры объект-предметных компонентов социальной напряженности, синтез ее рабочего понятия, уточнения исходного категориального аппарата, классификация и группирование факторов социальной напряженности, предметная определенность исследования, экспликация гносеологических средств исследования, полиструктурный анализ социальной напряженности, рабочие уточнения ее имманентных сторон в рамках ее системного анализа.

Ключевые слова: социальная напряженность; системный анализ; концептуальная модель; психологическая природа напряженности; факторы; компоненты; формы напряженности.

E. V. Siryi, Doctor of Sociology Science,
Professor**SYSTEM ANALYSIS OF SOCIAL TENSION IN CONTEXT OF THE CONSTRUCTION ITS
CONCEPTUAL MODEL AND RESEARCH ALGORITHMIZATION**

Abstract. This article highlights the key trends and attempts systems analysis object-subject of social tensions and building a conceptual model of the system of complex analysis research study problem social tensions. The relevance tematy study is due to explore the features of manifestation of social tension in terms of transformation of the social structure of modern Ukrainian society. Also re-

ferred about creation and refinement of theoretical methodological principles of its sociological analysis. Therefore, the first task is to carry out a systematic analysis and conceptualization of social tension. Presented interpretation, explication and operational actions related to the concept of social tension. To study the system programming of social tension, its estimation and measurement in the range of monitoring questionnaires was funds highlight the major constituent questions and tasks, principles and ways of solving them, in particular: operationalization and explication procedure object-subject components of social tension, the synthesis of its working concepts, clarify original categorical apparatus, classification and grouping of the factors of social tension, objective certainty research explication epistemological means of research, analysis polystructural social tensions, clarify its immanent working parties as part of its system analysis. As a result indicated that the formalized system of empirical indicators of social tensions should include empirical indicators reflecting: the general discontent of the social situation existing in society and their dissatisfaction with the possibilities of influence on the situation; dissatisfaction with the actions of personalized social forces that are representations of entities able to influence the situation. In addition, should take into account the nature and estimated time for the state kontylumu: as retrospective evaluation of past state of the situation and an estimate of the future state of the situation.

Keywords: social tension; system analysis; conceptual model; the psychological nature of tension; factors; components; forms of tension.

Актуальність теми дослідження. Останнім часом дедалі інтенсивніше став набувати характерних ознак для сучасного українського соціума феномен соціальної напруженості. Будучи детермінованою незадоволеністю потреб людей, її можна вважати віддзеркаленням якісних властивостей соціальної системи. Інтерес до дослідження її проявів з боку фахівців з різних наукових галузей, зокрема соціології, є в міру достатнім.

Постановка проблеми. Однак, у цьому дослідницькому полі є свої проблеми. Сам термін «соціальна напруженість» інтерпретується в соціальних і гуманітарних науках по-різному і є предметом міждисциплінарного аналізу, то попередньо, перед соціологічною наукою стоїть мета і завдання вияву та вирішення відповідних дослідницьких теоретико-методологічних проблем.

Постановка завдання. Тому, як вбачається, актуальність тематики дослідження обумовлена як необхідністю вивчення особливостей прояву соціальної напруженості в умовах трансформації соціальної структури сучасного українського суспільства, так і вибудови та уточнення теоретико-методологічних принципів її соціологічного аналізу. Тому, попереднім нашим завданням є здійснення системного аналізу та концептуалізації соціальної напруженості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами виміру соціологічними методами рівня соціальної напруженості та потенціалу соціального протесту певною мірою переймалися такі вітчизняні дослідники, як: Є. Головаха, Н. Паніна (готовність до соціального протесту: динаміка, регіональні особливості і чинники формування), М. Міщенко, О. Балакірєва (соціальна напруженість у суспільстві: проблеми виявлення та аналізу), В. Небоженко (соціальна напруженість і конфлікти в українському суспільстві) в аспекті тематики «Україна на шляху до відкритого суспільства», Е. Ключенко (діагностика та методологічні засади дослідження соціальної напруженості в суспільстві, що трансформується), М. Слюсаревський (соціальна напруженість: теоретична модель необхідних і достатніх показників), Л. Бевзенко (помаранчева революція як соціальна біфуркація), І. Бекешкіна (протестні настрої помаранчевої революції), О. Владико (готовність населення України до соціального протесту), Н. Ходорівська (протестні наміри громадян України у світлі виборів – 2004), В. Перебенесюк (соціальні конфлікти і молодь), та ін.

Виділення недосліджених раніше частин загальної проблеми. Неповний перелік дослідницьких практик вказує на їх предметну різноплановість та структурність. Кожна дослідницька практика по-своєму достойна уваги та певного використання відповідного дослідницького досвіду. В одних вектор дослідження спрямований на окремі аспекти виміру соціальної напруженості, в інших – на дослідження онтологічних та методологічних її аспектів. Часто-густо авторами приділялася увага концептуальним ескізам, вияву істинності через з'ясування предмету, технологічним сторонам дослідження, однак у нашому випадку йдеться про теоретичні та в подальшому емпіричні формати концептуальних моделей соціальної напруженості, котрі відповідатимуть запитам валідизації та верифікації даного предметного пізнання.

Виклад основного матеріалу. Наявний в Україні та за рубежем досвід вимірювання соціальної напруженості засвідчує, що її показники не можуть бути виділені суто емпірично, без певної системи початкових теоретичних уявлень, котрі слугують засадничим засобом вибудови валідної методики вимірювання соціальних процесів та явищ.

Як відомо, ключовим моментом у проектуванні соціологічного дослідження є уточнення інформаційних потреб, котре недооцінюється на початку дослідницької роботи, що, власне, і є джерелом непорозуміння в генерації істинності предмету дослідження і його наукової проєкції. В контексті вивчення соціальної напруженості задаючись чималою кількістю запитань, від головного до його похідних: «що власне досліджувати?» потрібно вибудувати соціологічну модель соціальної напруженості, вдаючись, перш за все, до системного аналізу об'єкта і предмета. Загальним для всіх визначень, незалежно від підходів авторів, є віддзеркалення якісних властивостей соціальної системи, які детерміновані незадоволеністю реалізації потреб індивідів, постулат про наявність в суспільстві суперечностей, конфліктів інтересів, незадоволеності існуючим становищем, здатних на певному рівні привести до деструктивних змін [1, с. 17]. Проведений теоретико-методологічний аналіз системи соціальної напруженості дозволив уточнити її категоріальний апарат. Так, на думку В. Головенько – це поняття, що характеризує особливий стан суспільного життя, який вирізняється загостренням внутрішніх протиріч об'єктивного і суб'єктивного характеру, посилення у низці випадків дією зовнішніх обставин іншого походження [2]. Це суперечності об'єктивного і суб'єктивного характеру, внаслідок дії матеріально-майнових (зростання цін, зниження доходів), соціально-професійних (втрата роботи, посилення безробіття), самоідентифікаційних (втрата соціального статусу) та інших чинників. Вплив як зовнішніх детермінантів на соціальну напруженість відбувається як порушення балансу між стабілізаційною здатністю середовища та стабілізаційним потенціалом суб'єктів, які при взаємодії породжують конкретні механізми та форми впливу, одночасно як чинник та результат, а саме: соціальну диференціацію, соціальну незадоволеність, політичну культуру (певний її рівень), ціннісно-нормативні орієнтації і соціально-психологічну адаптацію (певний її рівень). Навіть нетривалий досвід незалежності України вказує на те, що не тільки матеріально-майнові чинники слід вважати домінуючою ознакою у причинах зростання соціальної напруженості. На думку Ю. Плюсина, соціальна напруженість є станом дисфункції суспільної свідомості, яка виникає унаслідок порушення діяльності основних соціальних інститутів і впливає на психологічний стан значної частини суспільства [3]. Вона виникає, коли більшість людей відчуває неможливість задовольнити власні життєво важливі (актуалізуючі) потреби. Іншими словами, йдеться про конфліктну ситуацію, що відбивається в психології населення. І тут ми задаємося іншим запитанням щодо об'єкту дослідження, а саме: «*що підлягатиме виміру*»: рівень стану, установки до дії, оцінки, самі дії, суспільна активність чи пасивність у взаєминах індивіди та соціальних інституцій тощо.

В основі соціальної напруженості частково може лежить неадаптованість основної маси населення до змін умов, або не спроможність вийти на суб'єктивновизначений «належний» рівень прожиття, які знаходяться за межею «фізіологічного мінімуму», а саме – низьким рівнем життя населення, деформованою структурою споживання і доступу до суспільних благ. Однак тут стоїть інше питання в інтерпретаційно-експлікаційному полі: як розрізнити «неадаптованість» і «неспроможність» населення повноцінно жити в нових умовах, що у своє чергу вказує на вияв абсолютної чи відносної депривації у механізмі соціальної напруженості. Психологія та культура людини базується на певних усталинах щодо звичок та звичаїв, традицій, правил життя, різних формальних та неформальних інституційних форм, цінностей, установок, котрі до певної міри можна «зсунути» (проігнорувати, стерпіти тощо). Однак є межа у контексті об'єктивних та суб'єктивних потенціалах соціального терпіння.

Інша проблема розгортається в полі ототожнення соціальної напруженості з конфліктом. З одного боку, дослідники не розглядають її та конфлікт в плані їх передування один одному. Конфлікт або ототожнюється, або напруженість розглядається як одна з форм конфлікту. Ця точка зору вже отримала визнання, про що можна судити за визначенням, яке дається в соціологічному довіднику: «соціальна напруженість - закрыта форма соціального конфлікту» [4; 5]. Інші онтологічні аргументи дають право вважати не так. Вона (СН) свідчить лише про наявність можливості розгортання конфлікту, є його обов'язковою передумовою, супроводжує процес його розвитку, починаючи із латентної форми, але не завжди приводить до конфлікту. Крім того, у вивченні напруженості часто зв'язують (Н. Губіна) її в осі «активності / пасивності

індивідів при їх вступі до зв'язку і взаємозв'язку, їх здатності / нездатності діяти і взаємодіяти в межах певних соціальних груп і співтовариств» [6, с. 189]. У цьому плані припустимо, що різні соціальні суб'єкти не прагнуть до активних дій, а навпаки, залишаються пасивними, недіяльними, інертними до будь-якої дії на них. Таким чином, згідно вище згаданим аргументам, соціальну напруженість слід розглядати в асоціації з конфліктом, але не ототожнювати з ним. Вона завжди властива суспільству, навіть якщо не виражена в явному вигляді, але знаходиться в латентній стадії.

Як бачимо, практично у всіх визначеннях соціальної напруженості відбивається її психологічна складова – співвідношення належного рівня задоволення домагань і реального становища справ. З цих положень ми далі будемо відштовхуватися в аргументації вибору і перебудові концептуального погляду на соціальну напруженість. І варто почати дослідження на рівні «мікркосму» — з дослідження психологічних мотивів, що спонукають до агресивної поведінки на індивідуальному рівні.

Вся суть в тому, що це обумовлено діалектикою відносин між -мікро та макро-рівнем структури соціальних взаємовідносин. Без людини, а отже, й без її психіки ніякого соціального не існує взагалі. Соціальне без психічного — це лише теоретична абстракція, так як соціальні явища є за самою своєю природою "психологізованими". Тому всі спроби виокремлення соціально-психологічного із соціального на онтологічному рівні, представлення у вигляді цілого і частини (аспекту, рівня), ведуть до не виправданого паралелізму, подвоєння соціальної реальності. Можна говорити лише про вивчення соціального за допомогою специфічних соціально-психологічних засобів чи під специфічним кутом зору.

Так як рівень соціальної напруженості змінюється залежно від переваг, очікувань і існуючої реальності, котрі є її внутрішніми детермінантами, то з цього ми робимо перший крок у розв'язці теоретико-методологічної проблеми дослідження: її розгляд в траєкторії від психологічної складової, до соціальної, від формату *стану, установок*, до змін у соціальній поведінці; від окремих фіксованих випадків до інтегрованого загального. На сьогодні практично всі дослідники, що займаються проблемою соціальної напруженості, сходяться в одному – це психологічний стан значних соціальних груп, можна сказати - групові емоції [7]. Спільним є акценти та нюанси визначення соціальної напруженості у зв'язці з дестабілізаційними процесами. В її основі, на їх думку, знаходиться групова незадоволеність, що виникає в результаті великого розриву між рівнем очікування істотних позитивних змін в матеріально-статусному полі, і фактичному рівні реалізації цих очікувань. І хоча вона за характером може бути не тільки негативною (руйнівною), але і позитивною (творчою), такою, що виявляється в суспільному житті як масовий ентузіазм чи духовний підйом, все ж, у нашому предметно-дослідницькому напрямку вона розглядається тільки як деструктивний соціальний феномен, який вносить негативні структурно-функціональні зміни до життєдіяльності групи, соціуму.

Важливим моментом у з'ясуванні різних аспектів соціальної напруженості є її структурування. З аналізу відповідних теоретичних джерел, структура соціальної напруженості може бути представлена з декількох складових компонент: *емоційної, соціальної, ментальної і поведінкової*. Емоційна складова представляється домінуванням негативних переживань в повсякденному житті людей, формуванням і розвитком неадаптивних реакцій (стресу) у відповідь на несприятливі умови життя, нездатністю пристосуватися до нових соціальних умов, зниженням в цілому адаптивних здібностей в різних соціальних полях. Соціальний компонент напруженості виражається в зниженні зв'язаності, консолідації, зростання роз'єднаності в суспільстві, особливо на мікросоціальному рівні (в безпосередньому оточенні індивіда, в сім'ї, на роботі, в колі близьких). Ментальний компонент представляється в зміні соціально-політичних орієнтацій, ціннісних і смисложиттєвих установок, яке відбувається у членів спільноти під впливом тих, що діють тривалий час несприятливих економічних, соціальних і політичних чинників. Поведінковий як перехідний або «крайній» компонент напруженості виражається в розповсюдженні численних форм відхилень поведінки, і зростання числа людей, готових до рішучих дій [8; 9].

Подальший її системний аналіз (синтез умовиводів та дослідницьких практик) дозволяє виявити, що соціально-психологічному і поведінковому рівнях, вона виявляється у таких процесуальних властивостях [10; 11]:

- розповсюдженням настроїв незадоволеності (депресія, страх, агресія) існуючою ситуацією в тій або іншій життєво важливій сфері суспільного життя;

- втратою довіри до влади, відчуттям небезпеки, песимістичної оцінки майбутнього, атмосферою масового психічного неспокою, емоційного збудження, що можна визначити, як дисфункція суспільної свідомості, котра виявляється на індивідуальному рівні в емоційному стресі, світоглядній невизначеності і розповсюдженні форм відхилень поведінки

- проявом на поведінковому рівні, як наростанням готовності до дій, що розглядаються як вимушена поведінка, спрямована проти існуючого соціального порядку заради досягнення бажаного стану в стихійних масових діях (ажіотаж, різні конфлікти, мітинги, демонстрації, страйки, інші форми громадянської непокори і протесту (вимушені міграції і ін.);

- залученістю в процес значної частини населення.

Інтенсивність прояву цих ознак визначає і рівень (величину) зростання (підвищення) соціальної напруженості. Так званий фоновий рівень (*латентна стадія*), носить "прихований" характер (нейтральна оцінка впливу ситуації що склалася на життєдіяльність суб'єкта); проте не означає відсутності проблем. Початкова (*дифузна*) стадія характеризується оцінкою соціально-економічної і політичної ситуації як така, що викликає певну збитковість життєвих умов індивідів. Стадія високого рівня (*явної*) соціальної напруженості, характеризується усвідомленням ситуації, що реально загрожує інтересам соціального суб'єкта. Звісно, подані способи класифікації не претендують на статус універсальності, однак джерельна база, логіка аналізу виводить нас саме на подібного роду алгоритмізацію. З інтегрально виділених форм напруженості – явною і прихованою - вивчення першої форми стосується аналізу масової деструктивної (по відношенню до суспільства і в цьому сенсі як відхилення) поведінки і її результатів. Вивчення ж прихованої соціальної напруженості стосується оцінки і вимірювання установок, намірів і емоційного стану людей. Саме ця форма і представляє найбільший інтерес для соціологів.

Розглянувши різні інтерпретації змісту соціальної напруженості, її інтегруючих складових, і синтезувавши їх в єдиний смисловий блок (модуль), варто здійснити низку уточнень в системі різних проєкцій змістовних компонентів соціальної напруженості, перейти до типологізації та класифікації її різних сторін, чинників та компонентів.

Як зовнішні фактори фахівцями виділяються [12; 13, 14; 15]: соціально-економічні, що дозволяють підтримувати певний рівень життя; суспільно-політичні та соціальні, які гарантують соціальну захищеність і свободу людини; ціннісні, соціально-психологічні, що створюють умови для самореалізації та ефективної міжособистісної й групової взаємодії та інші (екологічні, значно рідше в масовому аспекті). В цьому аспекті, слід також розрізняти фонові причини соціальної напруженості, що утворюються за рахунок типових умов, що склалися в масштабі країни або яких-небудь її регіонів, та локальні, що обумовлюють її осередки. Крім того, соціальна напруженість носить як осередковий, так і стратифікаційний (кластерний) характер.

В основі внутрішніх факторів соціальної напруги лежать психофізіологічні та особистісні якості кожної людини. Тут йдеться про усталени щодо сприйняття людиною свого соціального середовища та зміни умов. На оцінки індивідів впливає і їх психологічний тип, схильність до соціального оптимізму або песимізму, їх очікування і переваги, усталені форми сприйняття дійсності, власної практики та досвіду, ціннісна шкала тощо. Як чинники цієї групи можна назвати: емоційний настрій, відчуття не/щасливим; рівень тривожності; стан здоров'я; відносини з близькими людьми; морально-психологічний клімат, ціннісна шкала, синдром несправедливості, деприваційність та інше. Поширеним індикатором у подібних вимірах стоїть залучення до аналізу характеристик інтер/екстернальності індивіда. Психологічний аспект напруженості створює внутрішні передумови і визначає здатність індивіда (групи) у зростанні напруженості і протестності. Саме психологічний аспект є центральним, таким, що визначає структуру прихованої напруженості.

Окремим питанням стоїть питання впливу ЗМІ на стан соціальної напруженості. Цей чинник можна поставити в якості зв'язуючого елемента між її зовнішніми чинниками і внутрішнім усвідомленням того, що відбувається (ця проблематика заслуговує своє власне пізнавальне поле, висвітлення та вивчення якої матиме місце у нашому дослідженні).

Про посилення соціальної напруженості свідчить також загальне збільшення частки людей, готових до участі в різних акціях протесту (в тому числі й у легальних), і збільшення частки осіб, котрі висловили свою готовність до участі в нелегітимних формах протесту. «Протестність» як така, виступає однією із форм соціальної напруженості або її складовою. У цьому аспекті, слід розрізняти реальний протест (протест як дію), який являє собою актуальний політичний конфлікт, і потенційний протест - протест як установка, латентні форми його прояву [15; 16].

Потенційний протест як установка до дії у свою чергу залежить або складається з кількох взаємопов'язаних компонентів (на що вказувалося у дослідженнях Е. Клюєнко), які є водночас складноструктурованими показниками: 1) психологічний потенціал соціального протесту (емоційна напруженість, соціальні очікування); 2) ступінь «протестності», конфронтаційності політичної свідомості людей (ставлення до соціального протесту і оцінка його ефективності); 3) поведінковий потенціал соціального протесту (готовність до соціального протесту), латентні форми дій [17].

Акції протесту, у тому числі і соціальні, достатньо часто розглядаються як певна «норма життя» сучасних демократичних суспільств, де населення здійснює вплив на владу у формі масових акцій протесту. Тут, на наш погляд, ключовим є питання про ті конкретні умови, які перетворюють масову акцію протесту з «нормального явища» в явище, що представляє загрозу владній системі (за аналогією дюркгеймівської логіки взаємоузгодженості «норми» та «патології»). У цьому аспекті говорять про «дестабілізаційний потенціал» протестних установок, що характеризує ступінь поширеності установок людей на вираження невдоволення і протесту в масових формах відвертого протистояння структурам влади. Тому, у вимірювальних засобах увага повинна приділятися і підвищенню установки на протест, формам латентного протесту. Однак, як вже говорилося, не існує лінійної залежності між рівнем соціальної напруженості і ймовірністю протестних проявів. Тому, ця система-зв'язка потребує нових евристичних та пізнанневих практик.

Звісно, питань та проблем у теоретичні алгоритмізації соціальної напруженості, у процесі фундаментального зрізу дослідження немало. І нами, в установчому характері висвітлення дослідницького матеріалу подані ключові питання системного аналізу та вибудови та алгоритмізації дослідження соціальної напруженості – окремі але охоплюючі.

На завершення аналітичного огляду та конструювання теоретико-методологічних пізнавальних модулів варто дати робоче визначення соціальної напруженості. Це – інтегрований стан суспільства, який детермінований впливом зовнішніх чинників (ситуацією), умовами життєдіяльності індивіда (спільноти) та їх усвідомленням (сприйняттям) через призму можливості задоволення актуальних потреб, ціннісної системи, усталеності практик та досвіду, форм індивідуалізації суспільного життя і окремих соціально-психологічних характеристик у різній їх комбінації, що формує та підвищує соціальну дистанційованість між індивідом та суспільством. Цей стан проявляється у емоційно-психологічному, поведінково-дієвому рівнях індивіда(спільноти) і носить потенціал суспільних змін. Механізм СН проявляється у різнокомбінованій інтеграції деприваційної симптоматики та моделей саморепрезентації людини (групи), кульмінацією яких є виникнення та поширення різних моделей неприйнятної для правлячої системи поведінки.

Висновки. Сформульовані установочні питання і завдання, та запропоновані уточнення та визначення визначення сприятимуть формуванню теоретичних та методологічних засад побудови системної концептуальної моделі соціальної напруженості. Базовими компонентами такої моделі повинні бути взаємообумовлені різнофакторні підсистеми зовнішніх та внутрішніх чинників які характеризують: 1) соціальні контексти подій, які спричинюють наявний стан та зростання соціальної напруженості 2) симптоми соціальної напруженості (емоційні, соціальні ментальні, поведінкові); 3) процеси взаємодій та комунікацій, які відображують об'єктивний та суб'єктивний адаптивний ресурс толерантного співіснування соціальних суб'єктів та їх протестний потенціал

Формалізована система емпіричних показників соціальної напруженості повинна включати емпіричні індикатори які відображують, як загальне невдоволення соціальних суб'єктів наявною в суспільстві ситуацією і їхнє невдоволення можливостями свого впливу на ситуацію, так і невдоволення діями тих персоніфікованих соціальних сил, які, за уявленнями суб'єктів, здатні впливати на ситуацію. Крім того, повинні враховуватися характер та оціночний стан протягом часового континуму: як ретроспективна оцінка минулого стану ситуації так і прогнозу оцінку майбутнього стану ситуації.

Література:

1. Баранова, Г. В. Социальная напряженность: особенности методологии и методики ее анализа прогнозирования в регионах Российской Федерации: автореф. дис. канд. социол. наук / Г. В. Баранова. - М, 2009. — 24 с.
2. Головенько, В. А. Рівень соціальної напруженості та потенціал соціального протесту в суспільстві: Можливості соціологічного дослідження та прогнозування / В. А. Головенько // Український соціум: Соціологія. Політика. Економіка. Педагогіка. – 09/2007. – N 5/6. – С. 137-152 .

3. Плюснин, Ю. М. Скрытая социальная напряженность в российском обществе / Ю. М. Плюснин // *Полития*. – 2013. - № 2. - С.6-38.
4. Социологический словарь украинцев [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.onlinedics.ru/slovar/soc/n/naprjazhenie.html>.
5. Словарь конфликтолога [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.вокабула.рф/словари/словарь-конфликтолога>.
6. Губина, Н. В. Ч. Х. Кули об истоках индивидуальной и социальной напряженности / Н. В. Губина // *Социально-гуманитарные знания*. - 2007. - № 4. - С.189-201.
7. Дмитриев, А. В. Конфликтология: учебное пособие / А. В. Дмитриев. - М. : Гардарики, 2000. - 320 с.
8. Плюснин, Ю. М. Скрытая социальная напряженность. Подходы к разработке методов оперативной оценки уровня напряженности в обществе / Ю. М. Плюснин // *Проблемы социальных технологий*. - 1998. - Вып. 4. - С. 53-64.
9. Сірій, Є. В. Соціологічний портрет внеэлитных акторов социальных трансформаций в Украине / Є. В. Сірій, М. А. Нахабич // *East European Scientific Journal/ Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. - 2016. – Vol. 4. № 5 (9). - P. 68-76.
10. Самушкин, А. И. Социальная напряженность как общественно-политическое явление / А. П. Самушкин // *Проблема социальной напряженности: материалы международной научно-практической конференции (5–6 июня 2010 г.)*. – Пенза – Ереван – Прага : ООО Научно-издательский центр «Социосфера», 2010. – 178 с.
11. Сірій, Є. В. Дослідження соціальної напруженості в українському трансформаційному соціумі / Є. В. Сірій // *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти*: зб. наук.пр. Ч.ІІ: VII Міжн. наук.-практ. конф. 30-31 травня 2016 р. Східно-український національний університет ім. В. Даля (м. Рубіжне). - С.193-196.
12. Александрова, Е. В. Социально-трудовые конфликты: пути разрешения: монография / Е. В. Александрова. - М., 1993. - 226 с.
13. Диагностика социальной напряженности в обществе: региональный аспект / под ред. П. В. Акинина, С. В. Рязанцева. – Ставрополь : Сервисшкола, 2002. – 240 с.
14. Данакин, Н. С. Конфликты и технология их предупреждения / Н. С. Данакин, Л. Я. Дятченко, В. И. Сперанский. - Белгород: БЦСТ, 1995. - 315 с.
15. Владико, О. Готовність населення України до соціального протесту [Електронний ресурс] / О. Владико. - Режим доступу: <http://www.i-soc.com.ua/institute/16-vladiko.pdf>.
16. Волко, А. Д. Протестные митинги в России конца 2011 – начала 2012 гг.: запрос на демократизацию политических институтов / А. Д. Волко // *Вестник общественного мнения: Данные. Анализ. Дискуссии*. - 2012. - Т. 112. - № 2. С. 73-86.
17. Ключенко, Е. О. Методологічні засади дослідження соціальної напруженості в суспільстві, що трансформується / Е. О. Ключенко // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 1998. – № 4-5. – С. 41–55.

References:

1. Baranova, G. V. (2009). Social'naja naprjazhennost': osobennosti metodologii i metodiki ee analiza prognozirovaniya v regionah Rossijskoj Federacii [Social tensions: Features of methodology and analysis techniques of prediction in the regions of the Russian Federation]. *Extended abstract of candedate's thesis*. Moscow [in Russian].
2. Goloven'ko, V. A. (2007). Riven sotsialnoi napruzhenosti ta potentsial sotsialnoho protestu v suspilstvi: Mozhlyvosti sotsiologichnoho doslidzhennia ta prohnozuvannia [The social tensions and potential social protest in society: Possibilities of sociological research and forecasting]. *Ukrainskyi sotsium: Sotsiologhiia. Polityka. Ekonomika. Pedagogika. – Ukrainian society: Sociology. Politics. Economy. Education: Scientific journal*, 5/6, 137-152 [in Ukrainian].
3. Pljusnin, Ju. M. (2013). Skrytaja social'naja naprjazhennost' v rossijskom obshhestve [Hidden social tensions in Russian society]. *Politia –Politia*, 2, 6-38 [in Russian].
4. Sociologicheskij slovar' [Sociological dictionary]. Retrieved from <http://www.onlinedics.ru/slovar/soc/n/naprjazhenie.html> [in Russian].
5. Slovar' konfliktologa [Dictionary conflictologist]. Retrieved from <http://www.vokabula.rf/slovari/slovar'-konfliktologa> [in Russian].
6. Gubina, N. V. (2007). Ch.Kuli ob istokah individual'noj i social'noj naprjazhennosti [Ch.Cooley about the origins of individual and social tensions]. *Sotsialno-gumanitarnye znaniia – Social-humanitarian knowledge*, 4, 189-201 [in Russian].
7. Dmitriev, A. V. (2000). *Konfliktologija [Conflictology]*. Moscow:Gardariki [in Russian].
8. Pljusnin, Ju. M. (1998). Skrytaja social'naja naprjazhennost'. Podhody k razrabotke metodov operativnoj ocenki urovnja naprjazhennosti v obshhestve [The hidden social tensions. Approaches to the development of methods for rapid assessment of the level of tension in the society]. *Problemy sotsialnykh tekhnologii – The Problems of social technologies*, 4, 53-64 [in Russian].
9. Sirij, E. V., Nahabich, M. A. (2016). Sociologicheskij portret vnejelitnyh aktorov social'nyh transformacij v Ukraine [The sociological portrait of nonelite actors of social transformations in Ukraine]. *East European Scientific Journal. Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*, 9 (4), 68-76 [in Russian].
10. Samushkin, A. I. (2010). Social'naja naprjazhennost' kak obshhestvenno-politicheskoe javlenie [Social tensions as a socio-political phenomenon]. *Problema sotsialnoi naprjazhennosti materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii – Proceedings materials from the international scientific-practical conference "The problem of social dressed"* - Penza - Yerevan - Prague LLC Scientific-publishing center "Sociosphere" [in Russian].
11. Sirij, E. V. (2016). Doslidzhennia sotsialnoi napruzhenosti v ukrainskomu transformatsiinomu sotsiumi [The study of social tension in Ukrainian society transformation]. *Aktualni pytannia, problemy ta perspektyvy rozvytku humanitarnoho znannia u suchasnomu informatsiinomu prostori: natsionalnyi ta internatsionalnyi aspekty – Current issues, problems and prospects of development of the humanities in modern information space: national and international aspects*. Collected Works. V.II: VII Inter-

national scientific practical conference. (pp. 193-196). Rubezhnoe, East Ukrainian National University named after V. Dal [in Ukrainian].

12. Aleksandrova, E. V. (1993). *Social'no-trudovye konflikty: puti razresheniya*. [Social and labor conflicts: ways of solving]. Moscow [in Russian].

13. *Diagnostika social'noj naprjazhennosti v obshchestve: regional'nyj aspekt* [Diagnosis of social tension in society: the regional aspect] (2002). Stavropol: Service School [in Russian].

14. Danakin, N. S. (1995). *Konflikty i tehnologija ih preduprezhdenija* [Conflicts and their prevention technology]. Belgorod: BCST [in Russian].

15. Vladiko, O. *Gotovnist naselennya Ukrainy do social'nogo protestu* [The willingness of the Ukraine population to social protest]. Retrieved from <http://www.i-soc.com.ua/institute/16-vladiko.pdf> [in Ukrainian].

16. Volkov, A. D. (2012). *Protestnye mitingi v Rossii konca 2011 - nachala 2012 gg.: zapros na demokratizaciju politicheskikh institutov* [Protest rallies in Russia in the late 2011 - early 2012's.: the request to the democratization of political institutions]. *Vestnik obshchestvennogo mneniia: Dannye. Analiz. Diskussii. – Public Opinion Herald Data. Analysis. Discussions.* (Vols. 112), 2, 73-86 [in Russian].

17. Kliuienko, E. O. (1998). *Metodolohichni zasady doslidzhennia sotsialnoi napruzhenosti v suspilstvi, shcho transformuietsia* [Methodological bases of research of social tension in transforming society]. *Sotsiologiia: teoriia, metody, marketing* – *Sociology : theory, methods, marketing*, 4-5, 41–55 [in Ukrainian].

Надійшла 20.01.2017

Бібліографічний опис для цитування :

Сірий, Є. В. Системний аналіз соціальної напруженості в контексті побудови її концептуальної моделі та алгоритмізації дослідження / Є. В. Сірий // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. - 2017. - № 1 (9). - С. 70-77.